

В.А. Рубель

ФЕНОМЕН БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ ДОБИ ВІЙСЬКОВИХ ДИКТАТУР

Класична політична теорія дотримується тієї точки зору, що типовий режим військової диктатури передбачає максимальне відлучення народних мас від участі в управлінні державою, а тому погано поєднується з феноменом багатопартійності. Адже «тоталітарна мілітаристська система... спирається на масовий політичний терор, породжує сваволю і зловживання владою, швидке збагачення військових за рахунок численних експропріацій чужого майна і грабунку казни. Ці беззаконня плодять корупцію держапарату, розкладають самі збройні сили, відволікаючи їх від виконання [їхніх] безпосередніх завдань. ...Врешті-решт, ця система підриває національну безпеку держави, ...збільшує систему політичного клієнтелізму і свідчить про перманентну нестабільність соціально-економічного й політичного режиму» [Политология 1993, 388–389]. Усі ці явища, звичайно, погано поєднуються з демократичними інститутами вільних виборів, ідеологічного плюралізму й багатопартійності. Проте історичний досвід військового правління у південнокорейській республіці *Техан мінгук* (大韓民國) збагатив досвід людства таким варіантом мілітарного правління, який істотно суперечив усталеним політологічним теоріям, що змусило теоретиків принципово переглядати, здавалось, абсолютно непорушні в минулому концепції. Як наслідок, західна політологія додумалася до дефініції «патріотична військова диктатура правих ідей» [Feffer 2003, 42], корейська історіографія назвала зазначене явище «військовою революцією», а його реалізаторів – «військовими революціонерами». Однак головне не в термінах, а в суті... А вона в тому, що саме в умовах військової диктатури (на яку припадають у тому числі часи «Третьої» (第三共和國: *Че-сам конхвагук*), «Четвертої» (第四共和國: *Че-са конхвагук*) і «П'ятої» (第五共和國: *Че-ох конхвагук*))

південнокорейських «республік») *Техан мінгук* із відсталої, тотально залежної від американської допомоги, корумпованої держави, яка за рівнем життя займала 60-те місце в ієрархії 74-х найменш розвинених країн світу [Noland 2000, 16], перетворилася на розвинену «нову індустріальну країну» [Bedeski 1994, 7] з досить високими стандартами соціальних гарантій і певними геополітичними амбіціями¹. Це дозволяє стверджувати, що правильною в цілому виявилася стратегія широких соціально-економічних і політичних перетворень, вибір якої південнокорейська нація виробляла у непростих внутрішніх дискусіях і навіть конфліктах.

Що ж уберегло Південну Корею від, здавалось, уготованого їй сповзання диктаторського режиму у прірву тоталітаризму? Думається, саме ідейний плюралізм дав Південній Кореї можливість на кожному етапі своєї результативної модернізації вибирати зі спектра можливих варіантів реформ такі способи реконструкції, які щоразу виявлялися найефективнішими на цьому історичному відрізку. І хоча сам вибір того чи іншого варіанта дій, а також відповідальність за його наслідки завжди брала на себе вища військово-диктаторська влада республіки, але розробляти і пропонувати владі означені варіанти мали конкретні політичні сили. У сучасному світі організаційним оформленням таких сил, як правило, виступають політичні партії, а отже, саме наявність у *Техан мінгук* (навіть в умовах військової диктатури) хай дещо урізаної, але багатопартійності стала однією з важливих ідейних передумов успішності зазначеної модернізації. Саме у пропонуванні вищій державній владі можливих варіантів здійснення реформ полягала головна функція південнокорейських партій в умовах диктатури. І треба віддати належне південнокорейським генералам, у них майже завжди вистачало здорового

Лі Помсок

Кім Теджун

Кім Йонсам

Лі Мін'у

Кім Четю

Чхве Кюха

Но Тхеу

Кім Чонпхіль

Чон Тухван

Пак Чонхі

глузду миритися з інститутами парламентаризму і багатопартійності у країні, використовуючи силові методи впливу на партійне життя тільки у крайніх випадках. Крім того, вивчення партійної складової південнокорейського політичного буття доби військових диктатур є надзвичайно актуальним з огляду на ту позитивну роль, яку відіграли тогочасні південнокорейські партії не лише у процесі власне модернізації, а й у підготовці Республіки Корея до подальшої еволюції від диктатури до демократії. А якщо врахувати, що проблеми, які стояли перед Південною Кореєю тоді, доволі схожі з тими, які змушена вирішувати Україна зараз (соціально-економічна відсталість, залежність від зовнішніх факторів у політиці, фінансова скрута, розгул корупції і злочинності тощо), не виникає сумнівів, що позитивний досвід далекого східноазійського сусіда не може не викликати посилений інтерес.

А починалася доба військового правління у *Техан мінгук* доволі стандартно, навіть банально з позицій класичної політології. Після травневого перевороту 1961 р. парламент і всі політичні партії в Південній Кореї були розпущені, конституційний уряд і президент відсторонені від влади, а усі владні повноваження зосередилися у керуванні генералом Пак Чонхі² (朴正熙:

1917–1979) неконституційній «Верховній раді державної перебудови» (國家再建最高會議: *Кукка чегон чхвего хвейи*) [Woo Myungsook 2004, 35–36], до складу якої увійшли 32 «відданих ідеям військової революції» [История Кореи 1974, 391] вищих офіцери південнокорейської армії. Для організації тотального контролю за громадянами уже в червні того самого 1961 р. [Nahm 2007, 289] створили всесильну каральну спецслужбу Корейське центральне розвідувальне агентство (КСІА – 韓國中央情報部) зі штатом у три тисячі співробітників під проводом довіреної людини диктатора – полковника Кім Чонпхія (金鍾泌: 1926 р. нар.) [South Korea: a Country Study 1997, 38, 312], а з липня на повну потужність запрацювали воєнізовані «революційні суди» і «революційна прокуратура», які за лічені місяці відправили за ґрати 13 тис. службовців минулого режиму [Roehrig 2002, 146]. Для 4743 активних політиків минулої доби в березні 1962 р. ввели заборону на політичну діяльність [Nahm 2007, 290]. Але далі південнокорейські військові почали діяти абсолютно не за шаблоном путчистів: уже у травні 1962 р. була ліквідована система «революційних судів», а головного «охоронця порядку» Кім Чонпхія завантажили роботою зі створення масової провладної партії [История Кореи

1974, 392], яка мала зайнятися ідейним осмисленням програми реформ та агітацією нації за їхню практичну реалізацію. На кінець 1962 р. були зняті формальні обмеження на політичну діяльність [История Кореи 1974, 463], а вже у лютому 1963 р. на світ з'явилася перша в умовах диктатури проурядова консервативна Демократично-республіканська партія (民主共和黨: *Мінджу конхва-дан*) [South Korea: a Country Study 1997, 39]. Політична програма цієї партії чітко корелювалася з її назвою і проголошувала стратегічною метою майбутніх реформ «побудову самостійної, вільної, демократичної республіканської Кореї». Головою провладної партії був обраний її головний організатор Кім Чонпхіль, якого з цієї нагоди було звільнено від посади глави спецслужби КСІА [Kim Hyung-A 2004, 227].

Генерал Пак Чонхі схвально оцінив організаційно-партійні зусилля свого найближчого соратника, тому уже в серпні 1963 р. вступив до *Мінджу конхва-дан* у статусі її неофіційного лідера, після чого Демократично-республіканська партія одразу висунула його кандидатом у президенти, з нагоди чого диктатор офіційно звільнився з армії, ставши «звичайною цивільною особою» [Hoage, Pages 1988, 81].

Ідейним фундаментом провладної партії *Мінджу конхва-дан* стала озвучена Пак Чонхі доктрина «адміністративної демократії» [История Кореи 1974, 392], під якою малося на увазі всебічне розширення ролі держави в управлінні усіма аспектами соціального буття нації та силове обмеження «деструктивних» ідеологій та організацій. До останніх віднесли навіть оголошені «прокомуністичними» лояльні до буржуазної демократії і тому легальні в минулому правосоціалістичні партії, стосовно яких військова диктатура одразу застосувала показові репресії. Спочатку до тривалих термінів ув'язнення (12–15 років) засудили сімох лідерів Соціалістичної масової партії (社會大衆黨: *Сахве теджун-дан*), потім стратили керівника Соціалістичної партії Корейської держави (韓國社會黨: *Хангук сахве-дан*) Чхве Беккина (?–1961?), після чого за грати відправили весь склад керівництва Партії демократичного оновлення (民主改新黨: *Мінджу хьоксін-дан*), де її вожді Чан Гонсан (張郡相: 1884–?) і

Со Сан'іль (林宗相: 1885–1962) якось таємниче швидко померли. Що вже казати про справді прокомуністичну Партію революційного єднання (革命統一黨: *Хьонмьон тхон'іль-дан*), яку організували в березні 1964 р. журналіст Кім Чонтхе, «професійний революціонер» Чхве Йондо та їхні соратники Кім Чільлак і Лі Мунгю [История Кореи 1974, 399]. Диктатура одразу загнала Партію революційного єднання у глибоке підпілля, а в 1968 р. викрила і завдала цій «фантомній» [Nahm 2007, 294] партії нищівного погрому: протягом літа були затримані 370 партійних активістів *Хьонмьон тхон'іль-дан*, після чого у листопаді п'ятьох із них стратили, а 22-х засудили на тривалі терміни ув'язнення, котрі майже ніхто з них не пережив.

Унаслідок супутніх «профілактичних» репресій на серпень 1968 р. за грати кинули 3633 активістів «лівих» організацій [Nahm 2007, 290].

Масштаб антикомуністичних репресій, здійснених Пак Чонхі пояснюється, можливо, не лише специфікою геополітичної ситуації навколо *Техан мінгук* в умовах «холодної війни», а й особливостями особистої біографії диктатора. Адже після Другої світової війни (коли майбутній південнокорейський генерал-президент під японським ім'ям Такакі Масао (高木正雄) служив у японській імператорській армії і воював з гомінданівськими військами в Китаї), у 1948 р. Пак Чонхі сам захопився комуністичними ідеями і навіть був у 1948 р. за це разом із братом заарештований. Військовий трибунал засудив Пак Чонхі до страти, але далі його з невідомих причин помилювали, а от рідний брат Пак Чонхі за свої комуністичні переконання розплатився сповна – був у тому самому році розстріляний американцями [История Кореи 2003, 360].

Пак Чонхі пояснював свої репресії проти «лівих радикалів» власним переконанням у тому, що надто ліберальна «американська демократія західного зразка не підходить для реалій Кореї», але водночас він чудово розумів, що будь-який прогрес соціуму неможливий без внутрішньої боротьби ідей, у конкуренції яких суспільство тільки й може обирати найоптимальніші шляхи власного розвитку. Ось чому, розправившись з опозиціонерами «лівого флангу», Пак Чонхі одразу ініціював появу в країні

партійних установ «конструктивної опозиції», назвавши зазначений політичний курс побудовою «націоналістичної» (民族促民主主義 *мінджокчхок мінджуджууй*) або «кореїзованої демократії» (韓國促民主主義 *Хангукчхок мінджуджууй*) [Kim Hyung-A 2004, 89–90]. Уже в січні 1963 р. (тобто навіть на місяць раніше за провладну *Мінджу конхва-дан*) на політичному небосхилі Південної Кореї оформилася перша після перевороту легальна опозиційна правоцентристська Партія народного правління (民政黨 *Мінджон-дан*) [Nahm 2007, 29], кістяк якої склали політики колишньої «Нової народної партії» (新民黨 *Сінмін-дан*), котра ще в часи «Другої республіки» (第二共和國: *Че'і конхвагук*) 1960–1961 рр. перебувала в опозиції до неефективного «демократичного» уряду Чан Мьона (張勉: 1899–1966), поваленого у травні 1961 р. «військовими революціонерами». Своїм партійним головою функціонери *Мінджон-дан* обрали досвідченого політика консервативних поглядів, колишнього президента ліквідованої військовими «Другої республіки» (1960–1961 рр.) Юн Посона (尹潽善 1897–1990)³ [Kim Hyung-A 2004, 90], якого прихильники «народного правління» знову висунули кандидатом на найвищу державну посаду.

Каральної реакції диктатури на появу першої після військового перевороту партії «конструктивних опозиціонерів» не сталося, й осмілилі політики буржуазно-демократичної, ліберальної та націонал-патріотичної орієнтації з подвійною енергією взялися за відбудову партійного середовища в *Техан мінгук*. Уже до кінця року кількість новоутворених «опозиційних» партій перевалила за десяток, тим більше що на листопад 1963 р. Пак Чонхі призначив вибори до парламенту, який мав відновити свою роботу в руслі оголошеного диктатором курсу на «повернення країни до цивільної демократичної форми правління». Але перед цим на країну чекали призначені на жовтень 1963 р. президентські вибори, на яких свої кандидатури на вищу державну посаду висунули одразу п'ятеро кандидатів. Щоправда, лише двоє із них виглядали реальними претендентами на перемогу: Пак Чонхі від Демократично-республіканської партії і Юн Посон від Партії народного правління.

Чергові президентські вибори відбулися на диво для Південної Кореї спокійно, без надмірного адміністративного тиску і масових фальсифікацій, тому перемога провладного кандидата виявилася доволі скромною: за Пак Чонхі віддали голоси 4702640 виборців (46,6%), за його головного конкурента Юн Посона – 4526541 (45,1%) [South Korea: a Country Study 1997, 39]⁴. Ще 4,1% голосів зібрав висуванець громадської організації «Клуб Осіннього вітру» (秋風会) О Чейон (吳在泳 1919–1972). Однак перемогу Пак Чонхі таки виборів, що переконало його у правильності запропонованого ним нації курсу реформ, а тому і згортання запланованих ним процесів «цивільної демократизації» не сталося. Ось чому на наступних листопадових парламентських виборах 1963 р. за голоси електорату боролися партії найрізноманітніших відтінків і програм, що дало їм можливість охопити майже весь виборчий спектр. Не представленими у виборчих перегонах залишилися тільки «ліві радикали», але обмеження їхньої політичної активності було принциповою політикою диктатора і тому не обговорювалося.

Таким чином, на кінець 1963 р. легальну партійну палітру *Техан мінгук* утворювали понад десяток партій. На позиціях абсолютної підтримки влади стояла Демократично-республіканська партія (*Мінджу конхва-дан*), яка позиціонувала себе як консолідуюча сила загальнонаціонального єднання і швидко розрослася до рекордних розмірів у 700 тисяч членів [Joo Seung-Ho, Kwak Tae-Hwan 2001, 28]. На відверто «правих» позиціях стояла Ліберально-демократична партія (自由民主黨 *Чаюмінджу-дан*⁵), яка претендувала на статус ідеологічного наступника Партії свободи (自由黨 *Чаю-дан*) – колишньої «партії влади» першого південнокорейського президента Лі Синмана⁶ (李承晩 1875–1965), правління якого припадає на часи «Першої республіки» (第一共和國 *Че'іль конхвагук*) 1948–1960 рр. На позиціях «правого центру» комфортно облаштувалася друга за рівнем впливу на маси Партія народного правління (*Мінджон-дан*), чий лідер Юн Посон доволі результативно провів свою минулу президентську кампанію і лише трохи програв на жовтневих перегонах 1963 р. переможцю Пак Чонхі. Проте сам факт поразки Юн

Посон переконав частину його однопартійців у тому, що часи цього політика минули, і поборники «народного правління» мають висувати нових лідерів. Та сам Юн Посон списувати себе «у відставку» не поспішав, що спричинило розкол у партії, з якої вийшли частина амбіційних політиків, очолені колишнім прем'єром Лі Помсоком (李範奭 1900–1972) і Кім Пюнно (金炳魯 1887–1964). Вони утворили на тому ж електоральному полі ще одну правоцентристську партію – Партію нового правління (新政黨 *Сінджон-дан*). Класичну для себе позицію буржуазно-демократичного центризму посіла відроджена Демократична партія (民主黨 *Мінджун-дан*), яка свого часу була провідною опозиційною силою до «диктаторського режиму» першого президента Лі Синмана, потім недовго перебувала при владі в рамках «Другої республіки», була відсторонена у травні 1961 р. від державного керма «військовими революціонерами» і тепер мріяла повернути прихильність виборців під старим політичним брендом поборника «чистої демократії». З лівоцентристськими гаслами «обмеження сваволі монополій, демократичних перетворень та якісного покращення рівня життя простих людей» увійшла в політичну боротьбу очолювана Ю Чінсаном (柳珍山: 1905–1974) Партія народу (國民議黨: *Кунмін'уй-дан*).

Листопадові вибори 1963 р. показали, що надійною популярністю серед виборців користуються лише ті партії, які змогли точно окреслити параметри свого електорату, тому через сито сьомих парламентських виборів до південнокорейської Національної асамблеї (國會: *Кукхве*⁷) провели своїх кандидатів лише п'ять партій із чітким ідеологічним обличчям: консервативна пропрезидентська *Мінджун конхва-дан* (110 депутатів зі 175-ти – 62,8%), правоконсервативна *Чаюмінджун-дан* (9 депутатів – 5,1%), правоцентристська *Мінджон-дан* (41 депутат – 23,4%), центристська *Мінджун-дан* (13 депутатів – 7,4%) і лівоцентристська *Кунмін'уй-дан* (2 депутати – 1,3%). Решта партій, попри галасливі кампанії і щедрі обіцянки, здобули мінімальну підтримку електорату і через розмитість своїх гасел та невизначеність «цільової аудиторії» виборців не змогли провести до *Кукхве* жодного свого представника [История Кореи 1974, 397].

Саме в такій партійно-політичній атмосфері у грудні 1963 р. президент Пак Чонхі заявив про формальну ліквідацію диктатури військових та проголосив початок «Третьої республіки» (1963–1972) в історії *Техан мінгук* [История Кореи 1974, 397].

Абсолютне домінування влади в парламенті турбувало опозицію, але відчутна економічна результативність господарської політики президента Пак Чонхі змушувала опозицію миритися зі своєю другорядністю в політичному розкладі країни. Ситуація принципово змінилася в 1965 р., коли у зв'язку з масштабним втягненням США у В'єтнамську війну (1965–1973) Вашингтон зажадав від своїх союзників прямої підтримки його силових акцій в Індокитаї. Південній Кореї США пообіцяли за це \$150 млн. прямої безоплатної допомоги [История Кореи 1974, 405]⁸, а кошти на модернізацію були Сеулу дуже потрібні, і вже у лютому 1965 р. до В'єтнаму вирушили перші дві тисячі військових теханських «добровольців» [Курбанов 2002, 492]. Настав час опозиції...

Уже у травні 1965 р. депутати від усіх опозиційних фракцій ініціювали в парламенті гарячі дебати щодо правомірності такого рішення президента. Щоб продемонструвати свою патріотичну єдність і тим здобути прихильність виборців, у червні 1965 р. опозиційні парламентські партії (*Мінджон-дан*, *Мінджун-дан*, *Чаюмінджун-дан* і *Кунмін'уй-дан*) навіть оголосили про своє організаційне злиття в об'єднану опозиційну Народну партію (人民黨: *Мінджун-дан*), лідером якої став колишній глава Партії народу Ю Чінсан. Але через нестачу голосів реальних важелів впливу на ситуацію в опозиції не було, і південнокорейські війська таки вирушили до В'єтнаму на війну, через яку, за офіційними даними, пройшли 47872 теханських військовослужбовці і 24 тис. південнокорейських «цивільних» [Курбанов 2002, 493].

Провал антивоєнного демаршу спричинив нові чвари в таборі опозиції і її новий партійний розкол: у березні 1966 р. частина депутатів *Мінджун-дан* вийшла з об'єднаної опозиційної фракції й утворила самостійну Нову корейську партію (新韓黨: *Сінхан-дан*), яку знову очолив невтомний Юн Посон. А в лютому 1967 р., напередодні чергових президентських виборів,

з метою «консолідації демократичних сил» усі опозиціонери знову злилися у ще одну об'єднану партію – Нову народну партію (新民黨: *Сінмін-дан*) [Наhm 2007, 293]. Тільки тепер єднання відбулося навколо фігури Юн Посона, який знову розглядався як реальний опозиційний конкурент діючому президенту Пак Чонхі. Елементом партійно-кадрового компромісу при такому об'єднанні стало обрання новим офіційним головою Нової народної партії колишнього лідера влитої до *Сінмін-дан* Народної партії Ю Чінсана [История Кореи 1974, 400].

Але і цей «похід опозиції за президентським кріслом» завершився поразкою. Незаперечні соціально-економічні успіхи модернізації, яку провів Пак Чонхі в межах реалізованого під його керівництвом «Першого п'ятирічного плану економічного розвитку Республіки Корея (1962–1966 рр.)», далися взнаки: на травневих виборах 1967 р. Пак Чонхі як кандидат від правлячої Демократично-республіканської партії переміг, набравши 51,4% голосів, тоді як опозиційного Юн Посона підтримали лише 41% виборців.

Крах президентських амбіцій висуванця Нової народної партії викликав нову хвилю партійної реорганізації в лавах опозиції. За оцінками соціологів, після втягнення Південної Кореї у ганебну В'єтнамську війну (1965–1973) електорат *Техан мінгук* почав явно «лівішати», і на цьому сегменті виборчого процесу знову з'явилася відповідна правосоціалістична Партія народних мас (大衆黨: *Теджун-дан*), організована у березні 1967 р. За основу своєї політичної програми керована Лі Донхва (李東華: 1907–1990) і Мін Хосо (徐珉濠: 1903–1974) *Теджун-дан* поставила корекцію реформаторського курсу у бік синкретизації кращих елементів капіталізму й соціалізму, результатом якого мала стати побудова у країні «демократичного соціалізму».

Така активність опозиційних партій викликала щире стурбованість влади, і на чергових червневих парламентських виборах 1967 р. організація всенародного волевиявлення знову повернулася до уже призабутих нацією «виборчих технологій» доби лісинманівської «Першої республіки», коли щодо опозиційних кандидатів застосовували підкуп, погрози і добре нала-

годжений механізм маніпуляції при підрахунку голосів. Результат був забезпечений відповідний: 127 місць (зі 175-ти) у новому парламенті (тобто 72,6% депутатського корпусу) здобула правляча Демократично-республіканська партія, 47 місць (26,9%) дісталось Новій народній партії, і лише один депутат пройшов до парламенту від Партії народних мас. Решта дрібних партій взагалі залишилися поза парламентською трибуною [История Кореи 1974, 400].

Далі Пак Чонхі взявся за чистку власних прихильників, серед яких надмірною, з точки зору президента, амбіційністю почав вирізнятися незмінний офіційний голова провладної партії *Мінджу конхва-дан* Кім Чонпхіль. У 1968 р. він заікнувся про можливість виставлення власної кандидатури на найближчих президентських виборах. У відповідь Пак Чонхі уже в травні 1968 р. звинуватив Кім Чонпхіль у кар'єристських намірах «збити партію всередині партії» і виключив останнього (а також двох інших партійних функціонерів високого рівня) з *Мінджу конхва-дан* [Sohn Hak-Kyu 1989, 29–30], після чого знову переміг у квітні 1971 р. на вже далеко не таких «чесних», як попередні, виборах президента (офіційно за Пак Чонхі проголосували 51,2% виборців (6342828 голосів), за опозиційного висуванця Нової народної партії Кім Теджуна⁹ (金大中: 1925–2009) – 43,6% (5345900 голосів) [Sohn Hak-Kyu 1989, 31]).

Останню крапку в розвінчуванні демократичних ілюзій стосовно диктаторської сутності режиму Пак Чонхі поставили парламентські вибори травня 1971 р. Навіть в умовах застосування повного спектра технологій «владного протискування бажаних кандидатів» у *Кукхве* восьмого скликання потрапили лише 113 депутатів від *Мінджу конхва-дан*. Опозиція здобула 91 депутатський мандат (із них 89 вибороли представники *Сінмін-дан*), що надало їй тепер можливість блокувати законодавчі ініціативи президента, оскільки для прийняття рішень із таких питань конституція вимагала підтримки з боку $\frac{2}{3}$ голосів – а їх тепер у Національній асамблеї у підконтрольній Пак Чонхі партії не було. Тому й відповідь генерала-президента не забарилася: у жовтні 1972 р. Пак Чонхі розпустив непокірний парламент, знову призупинив діяльність усіх політичних партій, а потім

через інспірований владою референдум поміняв у бажаному для себе напрямі конституцію, чим знову запровадив у *Техан мінук* режим неприкритої диктатури реформ, яку Пак Чонхі дипломатично назвав «демократією корейського типу». В історії Південної Кореї розпочалася епоха «Четвертої республіки» (第四共和國: *Че-са конхваук*), яка датується 1972–1979 роками і є, по суті, добою абсолютного «авторитарного всевладдя» [Roehrig 2002, 146] Пак Чонхі як носія «довічного президентства» [Roehrig 2002, 147] у формі «диктатури реформ» (維新体制: *Юсін токче*) [Sohn Hak-Kyu 1989, 1].

У репресивних умовах «поліцейської держави» [Nahm 2007, 295] «Четвертої республіки» Національна асамблея була перетворена на церемоніальний орган, а з нею до аналогічного рівня «ілюстраторів» декоративної демократії були «опущені» і всі політичні партії країни, функціонування яких президент формально поновив. Навіть опозиційна Нова народна партія, яку тепер очолив новий лідер Кім Йонсам (金泳三: 1927 р.нар.)¹⁰, поновила словесні нападки на владу, але в умовах режиму «Юсін» усе це більше нагадувало віртуальну карикатуру на опозицію... Тим більше що, коли в 1979 р. такі випадки здалися Пак Чонхі надто радикальними, двоє лідерів опозиції (Кім Теджун і Юн Посон) блискавично опинилися за ґратами, а третій (Кім Йонсам) був позбавлений депутатського мандата [Hoage, Pages 1988, 83]. І лише коли в 1979 р. країну знову охопили масові народні заворушення, владна еліта Південної Кореї зрозуміла, що далі так тривати не може. Крапку в цій історії поставив постріл, яким начальник КСІА Кім Чепю (金載圭: 1926–1980) убив президента Пак Чонхі під час їхньої спільної вечері 26 жовтня 1979 р. [South Korea: a Country Study 1997, 42].

Спроби соратників покійного президента зберегти «хронічно нестабільний» [Sohn Hak-Kyu 1989, 2] режим *Юсін токче* без «південнокорейського Цезаря» [Feffer 2003, 44] Пак Чонхі були явно марними і тому безперспективними. До кінця року Кім Чепю засудили і розстріляли, на посаду голови Демократично-республіканської партії повернули Кім Чонпхіля, а новим президентом *Техан мінук* став колишній прем'єр-міністр і колишній глава південно-

корейської спецслужби КСІА [Nahm 2007, 300] Чхве Кюха (崔圭夏: 1919–2006)¹¹ [Beard 2002, 13]. У країні знову ввели надзвичайний стан, але час наближених до Пак Чонхі політиків минув, і на політичну сцену Південної Кореї вийшли «нові військові політики», які не хотіли нести відповідальність за «крайнощі» попереднього режиму, а тому всіляко дистанціювалися і від Пак Чонхі, і від його колишніх соратників. Очолив «нових військових політиків» ветеран В'єтнамської війни, начальник потужної (сім тисяч бійців [South Korea: a Country Study 1997, 315]) армійської Служби безпеки генерал Чон Тухван (全斗煥: 1931 р.нар.)¹², а також його найближчі соратники – шість генералів, серед яких особливою активністю вирізнявся командувач 9-ї дивізії генерал-майор Но Тхеу (盧泰愚: 1932 р. нар.)¹³ [Kleiner 2001, 175]. Протягом доби 12–13 грудня 1979 р. керовані ними путчисти взяли під контроль усі урядові приміщення, редакції вітчизняних газет, теле- й радіокомпаній та інформантств. Спротив незгодних придушували силою без зайвих церемоній (заарештували навіть головкома сухопутних військ Республіки Корея, начальника національного Штабу з надзвичайного стану генерала Чон Синхва (鄭昇和: 1929–2002) [Roehrig 2002, 150]). Проте нова мілітарна влада спробувала позиціонувати себе знову як «патріотична військова сила», яка намагається врятувати суспільство від усіх крайнощів радикалізму. Ось чому для «приборкання зайвих пристрастей» репресії застосували проти усього спектра наявних у країні партій, засадивши за ґрати разом 110 студентських активістів, вісім вищих функціонерів Демократично-республіканської партії (в тому числі її голову Кім Чонпхіля) [Nahm 2007, 301–302], а також головних лідерів опозиції – Кім Йонсама і Кім Теджуна [Roehrig 2002, 151] (останньому спочатку навіть винесли смертний вирок, але потім схаменулися і замінили його домашнім арештом). Спроби масових народних заворушень (апогеєм яких стало збройне повстання у Кванджу) до кінця травня 1980 року потопили у крові (дві тисячі убитих [Retreat from reform 1990, 1], 1740 заарештованих [South Korea: a Country Study 1997, 55–56]), після чого управління країною було зосереджено в мілітарному

Комітеті з надзвичайних заходів з охорони держави (國家保衛非常對策委員會: *Кукка пові пісан техчек вівон-хве*) [South Korea: a Country Study 1997, 56], який генерал Чон Тухван очолював особисто. А далі все відбулося за уже звичним для південнокорейської диктатури шаблоном: спочатку провели чистку усіх державних структур (з них звільнили до десяти тисяч держслужбовців, на яких списали усі «крайнощі минулого режиму»), у серпні від влади був відсторонений «президент» Чхве Кюха, у серпні 1980 р. президентом *Техан мінгук* на новий 7-річний термін [Shin 1999, 1] майже одностайно («за» – 2524 виборці із 2525-ти [South Korea: a Country Study 1997, 56]) був «обраний» Чон Тухван. У жовтні 1980 р. через нав'язаний новою владою референдум країна отримала нову конституцію авторитарної президентської республіки з відновленням у своєму статусі єдиного законодавчого органу парламентом, вибори в який призначили на березень 1981 р.

Саме в таких політичних умовах, починаючи із січня 1981 р., у Південній Кореї знову поновився процес відтворення партійної структури суспільства, котру, як і належить в умовах диктатури, започаткувала нова партія нової влади – очолена «почесним головою» Чон Тухваном Партія демократичної справедливості (民主正義黨: *Мінджу джонний-дан*) [Roehrig 2002, 153]. Метою свого існування *Мінджу джонний-дан* (скор. 民主黨: *Мінджон-дан*) оголосила служіння «ідеалам нації, демократії, справедливості, громадського добробуту й об'єднання країни» та відновлення «суспільної справедливості» шляхом обмеження масштабів матеріальної диференціації в соціумі. Кадровий кістяк нової партії влади цілком прогнозовано склали активісти минулої провладної партії *Мінджу конхва-дан*. Носієм правих ідей стала Нова демократично-республіканська партія (新民主共和黨: *Сін мінджу конхва-дан*), у якій консолідувалися ті функціонери колишньої *Мінджу конхва-дан*, яких «нові військові політики» «вичистили» з урядових структур, намагаючись у такий спосіб дистанціюватися від диктаторських крайнощів режиму Пак Чонхі. Головою *Сін мінджу конхва-дан* став Кім Чонпхіль – колишній організатор і перший формальний голова базової партії минуло-

го режиму [South Korea: a Country Study 1997, 216]. Статус провідної центристської партії перебрала на себе Демократична партія Корейської держави (民主韓國黨: *Мінджу хангук-тан*) [Nahm 2007, 304], яка позиціонувала себе ідейним правонаступником довгої низки «демократичних» партій, останньою із яких була колишня Нова народна партія Кім Теджуна. Лідером зазначеної партії став Ю Чхисон (柳致松: 1924–2006), а основу кадрового потенціалу *Мінджу хангук-тан* (скор. 民韓黨: *Мінхан-дан*), природно, склали колишні функціонери кімтеджунової *Сінмін-дан* (新民黨). Електоральну нішу національно свідомого «правого центру» зайняла Національна партія Корейської держави (韓國國民黨: *Хангук кунмін-дан*) [Nahm 2007, 304], лідером якої став Кім Чончхоль (金鍾哲: 1920–1986). Виборця лівоцентристської орієнтації спробували зробити своїм електоратом Нова громадянська партія (新政黨: *Сінса-дан*) і Партія громадянських прав (民權黨: *Мінгон-дан*). Виразником інтересів аграріїв намагалася стати Демократична селянська партія (民主農民黨: *Мінджу нонмін-дан*). Партією правосоціалістичної орієнтації стала легалізована в січні 1981 р. Демократично-соціалістична партія (民主社會黨: *Мінджу сахве-дан*). Ідеї загального заспокоєння, примирення і стабілізації взялася поширювати поміж нації пробуддійська Партія народного спокою (安民黨: *Анмін-до*).

Парламентські вибори березня 1981 р. (в яких взяли участь 77,7% виборців) засвідчили, що «застопити» за собою лівий електорат опозиція не змогла, оскільки обіцяні чонтуханівською *Мінджон-дан* вирівнювання доходів громадян, скорочення матеріального розриву між багатими і бідними та широко розрекламована боротьба із «трьома видами зла» (кримінальне насильство, шахрайство і наркотики) спрямували зазначений електорат під провладні знамена. Як наслідок, Партія демократичної справедливості виборола 151 депутатське місце (із 276-ти) і здобула більшість у Національній асамблеї (54,7%). Не пройшли до парламенту висуванці *Сін мінджу конхвадан*, над якою тяжіли погані спогади електорату про негативні реалії владних жорсткостей епохи *Юсін*. Проте інші великі партії опозиції, незважаючи на те що

її найавторитетніші лідери (Кім Теджун і Кім Їонсам) все ще були позбавлені можливості займатися політичною діяльністю, змогли провести своїх депутатів до *Кукхве* 11-го скликання: *Мінджун хангук-тан* – 81 депутата (29,4%), *Хангук кунмін-дан* – 25 депутатів (9,1%). Решта партій великої підтримки виборців не здобули: по два парламентських мандати вибороли партії, орієнтовані на боротьбу за дотримання гарантованих громадянських прав (Нова громадянська партія і Партія громадянських прав) та соціальних стандартів (Демократично-соціалістична партія), по одному – «аграрії» і «буддисти». 11 депутатів пройшли до *Кукхве* як «позапартійні».

В історії *Техан мінгук* розпочалася епоха «П'ятої республіки» (第五共和國: *Чехок конхва-гук*), буття якої повернуло країну до реалій специфічної південнокорейської авторитарно-президентської «генеральської диктатури» і якій судилося завершити тривалу епоху правління військових та ввести країну в русло реально працюючих механізмів «чистої демократії». Запорукою такої успішної еволюції стали відбудова та збереження дієвої багатопартійності, консолідованої з владою ідеалами патріотизму й національної величі.

У роки «П'ятої республіки» (1981–1988) *Техан мінгук* переживала відчутний соціально-економічний прогрес, увійшла в десятку найпотужніших індустріально розвинених країн світу, здобула право на проведення Азійських ігор 1986 р. та Олімпійських ігор 1988 р., зрушила з місця процес міжкорейського діалогу з Чосонською Народно-Демократичною Республікою (朝鮮民主主義人民共和國: *Чосон Мінджунджуні Інмін Конхвагук*). Залишатися такої державі в режимі хай і специфічної південнокорейської (тобто з елементами парламентаризму і багатопартійності), але, по суті, все одно мілітарної диктатури виглядало абсурдом. І треба віддати належне теханським генералам – вони це усвідомили. Як наслідок, уже в 1985 р. генерал Чон Тухван, президентство якого асоціювалося в національній свідомості із кривавими репресивними акціями минулого, заявив, що не буде претендувати на другий термін президентства та зробив головою Партії демократичної справедливості свого близького соратника генерала Но Тхеу. А

Но Тхеу хоча й був генералом, але вийшов «із товщі народної» (був сином селянина) і у статусі майже легітимного «наступника» очолив Оргкомітет із проведення Сеульської Олімпіади 1988 року, блискуче проведення якої остаточно зняло з Південної Кореї ярлик «країни кривавих диктаторів і владної сваволі».

Техан мінгук відчутно мінялася на очах. Нова громадянська партія, інкорпорувавши в себе Партію громадянських прав, реорганізувалася у спільну лівоцентристську Нову демократичну партію (新民主黨: *Сінмінджун-дан*) [Naht 2007, 306]. Після цього у травні 1984 р. у велику політику частково повернулися Кім Теджун і Кім Їонсам, під патронатом яких на партійному небосхилі Південної Кореї в січні 1985 р. з'явилася ще одна опозиційна партія – Нова корейська демократична партія (新韓民主黨: *Сінхан мінджун-дан*) [Shin 1999, 2], формальним головою якої був обраний Лі Мін'у (李敏雨: 1915–2004). Своєю стратегічною метою ця партія (скор. 新民主黨: *Сінмін-дан*) проголосила корінну зміну політичної системи в бік її всебічної демократизації та мирну передачу влади від військових легітимно обраних цивільній владі. І таку партію не лише не розігнали, а навіть допустили до чергових парламентських виборів у лютому 1985 року, які стали ще одним свідченням істотного прогресу в бік всебічної демократизації суспільства. І хоча за їхніми підсумками парламентська фракція «Партії демократичної справедливості» дещо зменшилася (*Мінджон-дан* виборола на цих виборах 148 депутатських мандатів (із 276-ти), що склало 53,6% 12-ї *Кукхве*), влада спокійно прийняла такі результати. Адже лави опозиції були надзвичайно розпорощеними (*Сінмін-дан* – 67 мандатів (24,5%), *Мінхандан* – 35 мандатів (12,7%), *Хангук кунміндан* – 20 місць (7,2%), по одному депутатському місцю здобули ліва *Мінджун сахведан* і лівоцентристська *Сінмінджун-дан*, чотири мандати отримали позапартійні кандидати) [South Korea: a Country Study 1997, 340], а тому президент мав широке поле для політичного маневру в новому складі Національної асамблеї.

Підвести ризик у епоху військових диктатур у Південній Кореї мали чергові президентські вибори, на які опозиція по-

кладали дуже великі сподівання. У травні 1987 р. заради перемоги на них опозиціонери навіть здійснили масштабну консолідацію своїх сил, створивши Партію демократичного єднання (統一民主黨: *Тхон'іль мінджу-дан*), головою якої став Кім Йонсам, а «постійним радником» – Кім Теджун [Nahm 2007, 308]. Окрім широкого спектра традиційних центристських гасел, лідери *Тхон'іль мінджу-дан* обіцяли виборцям у разі приходу до влади зрушити з місця болючу проблему возз'єднання батьківщини шляхом всебічного розширення контактів та мирної інтеграції з північнокорейською Чосонською Народно-Демократичною Республікою. Проте два таких амбіційних політики з характерами «харизматичних лідерів» [Consolidating democracy in South Korea 2000, 33] не змогли ужитися в одній партії, і в листопаді 1987 р. Кім Теджун вийшов із *Тхон'іль мінджу-дан*, організувавши при цьому власну опозиційну парію – Партію миру й демократії (平和民主黨: *Пхьонхва мінджу-дан* – скор. 平民黨: *Пхьонмін-дан*) [South Korea: a Country Study 1997, 216].

Розкол у таборі опозиції коштував їй крісла президента, яке на всенародних грудневих виборах 1987 р. виборов «ліберально-авторитарний» [Shin 1999, 4] Но Тхеу (36,6% голосів проти 28% за Кім Йонсама, 27% за Кім Теджуна [Neary 2002, 78] і 8,1% за Кім Чонпхіля), але новий президент не став згортати процеси демократизації. Він принципово підтвердив свою прихильність до нової конституції, яку прийняли на всенародному жовтневому референдумі 1987 р., а отже, став гарантом незворотності легітимізованих цією конституцією демократичних реформ: зменшення терміну президентства до п'яти років, позбавлення президента прав розпуску Національної асамблеї та запровадження у країні надзвичайного стану, утворення інституту незалежного Конституційного Суду [South Korea: a Country Study 1997, 211], гарантування громадянам *Техан мінгук* повного спектра буржуазних свобод [Saxer 2002, 3]. Так парадоксально, знову з південнокорейською специфікою, епоха військових диктатур завершилася у *Техан мінгук* за часів президента-генерала, який ще 29 червня 1987 р. (тобто у статусі претендента на посаду глави держави)

проголосив Декларацію прихильності до ідей «відновлення цивільного правління» [Ahn Byong-man 2003, 9]. Символічним актом входження Республіки Корея в нову епоху «чистої демократії» стало проголошення «Шостої республіки» (第六共和國: *Че-юк конхва-гук*) [Shin 1999, 15], яку формально започаткував офіційний вступ Но Тхеу на посаду президента 25 лютого 1988 р. [South Korea: a Country Study 1997, 201–202]. Саме тоді у своїй офіційній інавгураційній промові новий президент пообіцяв нації, що вона назавжди прощається з державністю диктатури, «коли свободи і права людини приносилися у жертву економічному зростанню і національній безпеці. Це день, коли завершилися репресивна влада і таємні тортури» [Retreat from reform 1990, 1]¹⁴.

А колишній президент-диктатор Чон Тухван після завершення офіційного церемоніалу передачі влади разом із дружиною вирушив у паломництво до буддійських святинь замолювати гріхи [Nahm 2007, 353].

Узагальнюючи партійну історію Південної Кореї доби військових режимів, можна виділити в ній кілька основних періодів, межі яких багато в чому корелюються з офіційно затвердженими державною ідеологією *Техан мінгук* політичними епохами «республік». На першому етапі, який припадає на 1963–1971 роки, за основу державної політики влади в царині партійного будівництва була покладена жорстка заборона «ліворадикальних» організацій, що залишало в конституційному полі партії винятково правою та центристською орієнтації. Як наслідок, основним партійним «гравцем» доби «Третьої республіки» була проурядова консервативна Демократично-республіканська партія (*Мінджу конхва-дан*). Її конкурентами намагалися виступати різноманітні партії легальної опозиції: правоконсервативна Ліберально-демократична партія (*Чаюмінджу-дан*), правоцентристська Партія народного правління (*Мінджондан*), центристська «Демократична партія» (*Мінджу-дан*), лівоцентристська Партія народу (*Кунмін'ий-дан*). Проте організаційна розпорошеність опозиції зводила нанівець її спроби похитнути політичну гегемонію правлячої партії, що неодноразово спричиняло процеси партійної консо-

лідації відповідних сил парламенту в партії об'єднаної опозиції, якими намагалися стати Народна партія (*Мінджун-дан*) та Нова народна партія (*Сінмін-дан*).

Непрості випробування на долю партій Південної Кореї випали в часи «Четвертої республіки» 1972–1979 рр., коли доведений до абсолюту репресивний диктат президента Пак Чонхі залишив партійним установам країни функцію декоративної легітимізації віртуальної багатопартійності, яку здійснювали пропрезидентська Демократично-республіканська партія (*Мінджу конхва-дан*) і опозиційна Нова народна партія (*Сінмін-дан*).

Політична криза 1979–1981 років, пов'язана з убивством президента Пак Чонхі, крахом режиму *Юсін* і ротацією політичних еліт шляхом силового перехоплення влади «новими військовими політиками», поховала віртуальну багатопартійність минулого. Але вона ж створила умови для поступового відродження реальної ролі партій у виробленні соціально-політичного й економічного курсу реформ, чим забезпечила поступову демократизацію державної системи *Техан мінук* з її мирним переростанням протягом 1981–1988 рр. у цивільну систему громадянського суспільства «чистої демократії». Активну конструкторну

роль у цьому процесі відіграли орієнтована на владу Партія демократичної справедливості (*Мінджу джонний-дан*), правоконсервативна Нова демократично-республіканська партія (*Сінмінджу конхва-дан*), консервативно-теократична Партія народного спокою (*Анмін-до*), націоналістична правоцентристська Національна партія Корейської держави (*Хангук кунмін-дан*), центристська Демократична партія Корейської держави (*Мінджу хангук-тан*), лівоцентристська Нова демократична партія (*Сінмінджу-дан*), аграрна Демократична селянська партія (*Мінджу нонмін-дан*) та правосоціалістична Демократично-соціалістична партія (*Мінджу сахве-дан*). Черговою спробою консолідації опозиційних сил стало створення об'єднаної центристської Партії демократичного єднання (*Тхон'іль мінджу-дан*). Проте розкол у лавах опозиції, інспірований амбіціями її честолюбних лідерів (Кім Йонсама і Кім Теджуна), завершився ще одним парадоксом південнокорейської партійної історії, коли остаточний перехід від режиму військових диктатур до держави абсолютно дієвої багатопартійної громадянської демократії стався 25 лютого 1988 р. в момент вступу у президентство кадрового генерала Но Тхеу (Ро Деу).

¹ Ефективність режиму військового правління в Південній Кореї підтверджують масштаби гігантського економічного зростання *Техан мінук* протягом 1962–1987 рр., коли ВВП країни щороку збільшувався на 8,9% [Bedeski 1994, 4] і в результаті зріс у майже 250 разів [Ahn Byong-man 2003, 57], а експорт від мізерних \$50 млн піднявся до \$46 млрд. [Hoare, Pares 1988, 91].

² Писемний псевдонім *Чунсу* (中樹).

³ Відомий також під літературним псевдонімом *Хеві* (海葦).

⁴ Рейтинги інших претендентів на президентське крісло виявилися мізерними: усі вони утрюх спільно набрали тільки 827944 голоси.

⁵ Можливий також інший варіант перекладу – Партія вільної демократії.

⁶ Відомий також під літературним псевдонімом *Унам* (雲南).

⁷ Можливий інший варіант перекладу – Державні збори.

⁸ Насправді Сполучені Штати надали Південній Кореї за її участь у В'єтнамській війні істотно щедрішу допомогу – \$1,5 млрд. [Bandow 1996, 25].

⁹ Писемний псевдонім *Хулван* (後廣).

¹⁰ Писемний псевдонім *Косан* (巨山).

¹¹ Писемний псевдонім *Хьонсок* (玄石).

¹² Писемний псевдонім *Ірхе* (日海). У літературі поширений дещо спотворений варіант імені зазначеного генерала-політика Чон Духван, що пов'язано зі специфікою написання його імені латинським шрифтом (Jeon Du-hwan).

¹³ Писемний псевдонім *Рьондан* (庸堂). У літературі поширений істотно спотворений варіант імені зазначеного генерала-політика Ро Деу, що пов'язано зі специфікою написання його імені латинським шрифтом (Roh Tae-woo).

¹⁴ Президент Но Тхує справді суттєво обмежив репресії проти інакочисливців і протягом перших двох років свого правління звільнив із тюрми майже 2335 політичних в'язнів [Nahm 2007, 309–310]. Але за пропаганду «ліворадикальних» поглядів у ті самі роки у *Техан мінтук* були заарештовані 234 працівники інтелектуальних професій і заборонені до публікації 460 книг. Тоді ж за гратами кинули 1379 активістів робітничого руху [Retreat from reform 1990, 11].

ЛІТЕРАТУРА

- История Кореи (Новое прочтение)** / Под ред. А.В. Токунова. Москва, 2003.
- История Кореи (с древнейших времен до наших дней)**: В 2 т. Т. II / Ред. В.Д. Тихомиров. Москва, 1974.
- Курбанов С.О. **Курс лекций по истории Кореи: с древности до конца XX в.** Санкт-Петербург, 2002.
- Политология: Энциклопедический словарь** / Общ. ред. Ю.И. Аверьянов. Москва, 1993.
- Ahn Byong-man. **Elites and political power in South Korea**. Cheltenham; Northampton (Mass.), 2003.
- Bandow Doug. **Tripwire: Korea and U.S. Foreign Policy in a Changed World**. Washington (DC), 1996.
- Beard Joan. **Short Stay Guide South Korea**. Seoul, 2002.
- Bedeski Robert E. **The transformation of South Korea: reform and reconstitution in the Sixth Republic under Roh Tae Woo, 1987–1992**. London, 1994.
- Consolidating democracy in South Korea** / Edited by Larry Diamond and Byung-Kook Kim. Boulder (Colorado); London, 2000.
- Developmental Dictatorship and the Park Chung-hee era. The Shaping of Modernity in the Republic of Korea** / Edited by Lee Beyong-cheon. Translated by Kim Eungsoo and Cho Jaehyun. Paramus (NJ), 2006.
- Feffer John. **North Korea, South Korea: U.S. policy at a time of crisis**. Toronto (Ontario); London, 2003.
- Hoare James, Pares Susan. **Korea: an introduction**. London; New York (NY), 1988.
- Joo Seung-Ho, Kwak Tae-Hwan. **Korea in the 21st century**. New York, 2001.
- Kim Hyung-A. **Korea's development under Park Chung Hee. Rapid industrialization, 1961–1979**. New York (NY), 2004.
- Kleiner Juergen. **Korea: A Century of Change**. Singapore, 2001.
- Nahm Andrew C. **Introduction to Korean History and Culture**. Elizabeth (NJ); Seoul, 2007.
- Neary Ian. **Human rights in Japan, South Korea and Taiwan**. London, 2002.
- Noland Marcus. **Avoiding the Apocalypse: the future of the two Koreas**. Washington (DC), 2000.
- Retreat from reform: labor rights and freedom of expression in South Korea** / Executive director Sidney Jones. New York (NY); Washington (DC), 1990.
- Roehrig Terence. **The prosecution of former military leaders in newly democratic nations: the cases of Argentina, Greece, and South Korea**. Jefferson (North Carolina), 2002.
- Saxer Carl J. **From transition to power alternation: democracy in South Korea, 1987–1997**. New York (NY); London, 2002.
- Shin Doh C. **Mass politics and culture in democratizing Korea**. Cambridge, 1999.
- Sohn Hak-Kyu. **Authoritarianism and Opposition in South Korea**. London, 1989.
- South Korea: a Country Study** / Edited by Andrea Matles Savada and William Shaw. Washington (DC), 1997.
- Woo Myungsook. **The politics of social welfare policy in South Korea: growth and citizenship**. Lanham (Maryland), 2004.